



UNIVERSITY
OF TURKU

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR Ikonen Risto, Tähtinen Juhani, Hilpelä Jyrki "

TITLE Johdatusta demokratian ja kasvatuksen kysymyksiin

YEAR 2021

DOI <https://doi.org/10.33350/ka.111919>

VERSION Publisher´s pdf

CITATION Ikonen, R., Tähtinen, J., & Hilpelä, J. (2021). Johdatusta demokratian ja kasvatuksen kysymyksiin. *Kasvatus & Aika*, 15(3–4), 4–9. <https://doi.org/10.33350/ka.111919>

Copyright (c) 2021 Kasvatus & Aika



Tämä työ on lisensoitu [Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen Julkinen -lisenssillä](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

PÄÄKIRJOITUS

<https://doi.org/10.33350/ka.111919>

Johdatusta demokratian ja kasvatuksen kysymyksiin

Risto Ikonen, Juhani Tähtinen & Jyrki Hilpelä

Tämän teemanumeron kaksi pääkäsitetä ovat demokratia ja kasvatus. Näistä molemmista tuntuu jokaisella olevan oma mielipiteensä, ja riippuen puhujasta niitä kumpaistakin voi olla joko liian vähän tai aivan liian paljon. Niihin molempiin sisältyy ajatus ideaalisesta yhteiskunnasta. Kasvatus ja demokratia ovat käsitteinä moniulotteisia, ja niitä on vaikea eksaktisti määritellä. Arvatenkin juuri tästä syystä näistä molemmista on taitettu peistä aina antiikin ajoista saakka. Vaikka niin demokratiasta kuin kasvatuksestakin on puhuttu vuosituhansien ajan, ei keskustelu ole vielä tässä ajassa menettänyt merkitystään. Itse asia-ssa elämme eriskummallista aikaa, sillä kun kaikkialla länsimaissa vannotaan demokratian nimiin ja ylistetään sen tärkeyttä, samaan aikaan epäluulo kansanvaltaista päätöksentekoa kohtaan tuntuu jatkuvasti lisääntyvän. Kaikki ei voi olla hyvin, jos äänestysprosentti jatkaa laskemistaan, samalla kun ääri liikkeitä lisäävät kannatustaan.

Parin viimeisen vuosikymmenen aikana Suomessa on muiden Euroopan Unionin jäsenmaiden tapaan korostettu kasvatuksen ja erityisesti demokratiakasvatuksen tärkeyttä. Siitä ei kuitenkaan tunnu olevan yksimielisyyttä, miten tässä tilanteessa pitäisi oikeastaan toimia. Tästäkin syystä on tärkeää miettiä, millaisena demokratian ja kasvatuksen välinen yhteys omana aikanamme näyttäytyy ja millaisia toimenpiteitä tuon yhteyden normalisointi meiltä edellyttää. Osaltaan aiheen ajankohtaisuudesta kertoo tämän teemanumeronkin tekstin runsaus.

Suomessa demokratian ja kasvatuksen välinen sidos ulottuu 1800-luvun loppupuolelle, kun esimerkiksi työväenliike ja naisasialiike pyrkivät vahvistamaan päätöksenteosta syrjässä olevien kansanosien poliittista ja yhteiskunnallista asemaa. Jotkut puolestaan pelkäsivät, että päätösvallan laajentaminen kaikkia kansalaisia koskevaksi horjuttaisi yhteiskunnan vakautta ja johtaisi enemmistön tyranniaan (esim. Suodenjoki 2012; ks. myös Maletz 2002). Samoihin aikoihin alettiin vaatia julkisvallan tarjoaman kasvatuksen muuttamista paremmin ajan vaatimuksia vastaavaksi ja ulottamista kaikkiin kansankeroksiin. Demokratiaa koskevan keskustelun tapaan jotkut toivoivat enemmän kasvatusta ja jotkut taas vähemmän. Suomessa käydyssä keskustelussa edellistä kantaa edusti Uno Cygnaeus, jonka mukaan kaikki suomalaislapset säätyyn katsomatta tarvitsivat kouluissa annettavaa kasvatusta. Kansakoulujen piti paitsi kehittää oppilaiden tietoja ja taitoja myös lähentää eri yhteiskuntaluokkia toisiinsa. Vastustajat puolestaan katsoivat, että perinteinen kirkon antama alkeisopetus ryyditettynä joillakin yleishyödyllisillä aineksilla riittäisi tyydyttämään

rahvaan lasten tiedontarpeet. Cygnaeuksen esitys sai kuitenkin voiton, ja vuonna 1866 annettu kansakouluasetus sinetöi asian lopullisesti. (Jalava 2011.) Kasvatuksen ja yhteisen päätöksenteon välinen kytkös tunnustettiin jo tuolloin. Kun kansakouluihin kuluva määrää valiteltiin liian suureksi, koulujen tärkeyttä perusteltiin muun muassa sillä, että vastikään toteutunut kunnallishallinnon uudistus edellytti niin valitsijoilta kuin luottamushenkilöiltäkin yhteisten asioiden hoitamisessa tarvittavia tietoja ja taitoja (A.Gt. 1877). Suomen ottaessa vuoden 1906 eduskuntavaaleissa käyttöön yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden näitä taitoja tarvitsivatkin sitten jo kaikki kansalaiset.

Suomalaisen demokratian historiassa vuoden 1918 verinen sisällissota merkitsi takaiskua, kun kansakunta jakautui valkoisiin ja punaisiin, voittajiin ja hävinneisiin. Vuonna 1921 voimaan astuneen oppivelvollisuuslain toivottiin voimistavan nuoren tasavallan yhtenäisyyttä ja toimintakykyä. Tästä lähtien vanhempien oli pakko laittaa lapsensa oppivelvollisuuskouluun eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta. (Ks. Arola 2003, 130–135; Granbom-Herranen 2021.) 1930-luvulla joutui demokratia maassamme jälleen koetukselle oikeistoradikalismien nousun myötä. Tilanne kärjistyi ajoittain vaaralliseksi ja tilanne alkoi laueta oikeastaan vasta talvi- ja jatkosodan aikana, kun äärioikeiston levittämät uhkakuvat osoitautuivat perättömiksi. Sodan jälkeen demokraattinen hallintojärjestelmä vakiinnutti Paasikiven presidenttikaudella jälleen asemansa, ja sen voi katsoa toimineen varsin hyvin aina näihin päiviin saakka. Ongelmiakin on ollut, mutta tuskinpa demokratian ideaalia voi koskaan täydellisesti saavuttaa. Tästä huolimatta ”täydellinen demokratia” tarjoaa ideaalimallin, jota vasten on mahdollista arvioida yhteiskunnan käytänteitä ja niiden mahdollisia puutteita.

Joistakin länsimaisista demokratioista poiketen Suomessa on kansallisen päätöksenteon perustana ollut alusta lähtien yhteinen neuvonpito. Toisin kuin Iso-Britanniassa, Yhdysvalloissa tai vaikkapa naapurimaassamme Ruotsissa, Suomessa ei ole koskaan yksittäinen puolue saanut eduskuntaan yksinkertaista enemmistöä. Jopa sisällissodan jälkeisessä tynkäeduskunnassa enemmistö vaati enemmän kuin yhden puolueen kannatuksen. Neuvonpidon tärkeyttä lisäsi myös vuodelta 1906 peräisin ollut valtiopäiväjärjestyksen säädös, jonka mukaan vähintään kolmasosalla eduskunnan äänistä lakiesitys voitiin jättää lepäämään seuraavien eduskuntavaalien yli. (SVT 1917, 40–45; VPJ 26/1906, § 57–59.) Vähemmistösuojan purku aloitettiin 1980-luvulla, ja lopullisesti se poistettiin vasta vuonna 1995 (Aula 2021). Tämä ei kuitenkaan vähentänyt puolueiden välisen neuvonpidon tärkeyttä, nyt se vain siirtyi hallituspuolueiden välillä tapahtuvaksi.

Jotta neuvonpito toimisi, osapuolten on pyrittävä aidosti ymmärtämään toistensa näkökantoja. Sama periaate luonnehtii demokratialle ominaista sivistyskäsitystä, jonka ytimessä on yksittäisen ihmisen suhde maailmaan ja toisiin ihmisiin. Neuvonpitoa korostava demokratiakäsitys, johon monissa tämän teemanumeron teksteissä viitataan, edellyttää asettumista gadamerilaisittain ymmärrettyyn dialogiin muiden kanssa (esim. Binding & Tapp 2008). Tämä tarkoittaa, että yhteiseen neuvonpitoon osallistuvan on kyettävä kyseenalaistamaan omat ennakkoluulonsa. On tietenkin selvää, ettemme pysty ennakkokäsityksiämme kokonaan sivuuttamaan. Siitäkin huolimatta avoimuus muiden näkemyksiä kohtaan on tietojen ja tuntemusten vaihdon välttämätön edellytys. Ilman dialogia demokratiasta jää jäljelle vain toimenpiteiden ja rituaalien muodostama kuori.

Toisaalta on muistettava, että kaikki osapuolet eivät välttämättä edes halua ottaa osaa neuvonpitoon eivätkä varsinkaan tinkiä omista uskomuksistaan. Tästä tarjoo maailmanhistoria lukuisia esimerkkejä, kuten vuonna 1917 Venäjän bolševikkien, 1922 Mussolinin mustapaitojen ja 1933 Hitlerin kansallissosialistien tekemät vallankaappaukset. Nämä kaikki lakkauttivat valtaan noustuaan demokratian ja korvasivat sen yksinvaltaisella hallinnolla,

propagandalla ja toisinajattelijoiden vainolla. Näissä ja vastaavanlaisissa tapauksissa paljastuu demokratian heikko kohta: jos jokin poliittinen ryhmittymä väittää tietävänsä asioiden todellisen laidan, se samalla torjuu totuuksiensa kriittisen arvioinnin. Jos ryhmittymä pääsee valtaan, sillä ei ole muuta vaihtoehtoa kuin kaventaa toisinajattelevien demokraattisia oikeuksia. Yhden totuuden politiikka ei voi suvaita vapaata tiedonvälitystä, riippumattonta oikeuslaitosta eikä vääriä ajatuksia esiin nostavaa monipuoluejärjestelmää.

Neuvonpidon vähättely on ominaista myös monille populistisille liikkeille. Avointa vuorovaikutusta vaikeuttaa populismille ominainen viholliskuvien rakentelu ja siihen liittyvä jako ”meihin” ja ”muihin”. Tällaisessa tilanteessa keskusteluyhteyden luominen toisiin toimijoihin on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta. Populismille on ominaista kiteyttää ohjelmansa muutamaaan ydinasiaan, joiden läpi asiaa kuin asiaa tarkastellaan. Lisäksi populistit katsoo edustavansa kansan tahtoa. Tarkemmin tutkittaessa voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, onko tällaista täysin koherenttia kansan tahtoa lainkaan olemassa. (Esim. Müller 2016, 20–31.) Demokraattinen neuvonpito käy merkityksettömäksi, sillä kansan tahtoa edustava populistit ei voi neuvotella. Johdonmukaisuuden nimissä hän ei voi muuta kuin laittaa tuo tahto täytäntöön.

Populismi kokoaa ohjelmansa paikallisten olojen mukaisesti. Hyvinvoivissa Skandinavian maissa kritiikki kohdistuu raskaaseen verotukseen ja vapaamieliseen maahanmuuttopolitiikkaan. Julkisessa keskustelussa voidaan maahanmuuttajien yhteisöstä tehdä syntipukki, jolloin populistisen ideologian avaintemoiksi tulevat rasismi ja ääri-isänmaallisuus. Jos maassa on etnisiä rajalinjoja, populismi korostaa etnisiä kysymyksiä. (Taggart 2000, 77.) Suomessa tämä näkyy 1800-luvun lopulla virinneen kieliriidan nostamisena uudelleen päivänpoliittiseksi kysymykseksi.

Aiemmin poliittisten liikkeiden ydinteemoja iskostettiin ihmisten mieliin puhetilaisuuksissa, lentolehtisissä, vaalimainoksissa ja puoluelehdissä. Nykyään sosiaalisen median läpimurto on muuttanut asetelmaa ratkaisevasti, sillä Googlen ja ennen kaikkea Facebookin kaltaiset ohjelmat yhdistävät yksilön ja propagandan tavalla, joka tekee mahdottomaksi ulkopuolisten väliintulon. Kun entisaikaan mielipiteenmuokkaus tapahtui julkisuudessa, nyt ihmiset rakentavat somekäyttäytymisellään ympärilleen samanmielisyyden piirin. Sosiaalinen media on mahdollistanut vastustajina pidettyjen maalittamisen ja valhetiedon massamuotoisen levittämisen. Tämä on jotain kokonaan muuta kuin se tulevaisuuden ”ystävällinen ja onnellinen maailma”, josta *Time*-lehti kirjoitti vuonna 2010 valitessaan Facebookin perustajan Mark Zuckerbergin vuoden henkilöksi. On tietenkin totta, että sosiaalinen media on antanut äänen marginalisoiduille ryhmille. Toisaalta on niin, että samoja alustan ominaisuuksia hyödyntämällä voidaan yhtä hyvin ylläpitää kuin sabotoidakin demokratialle välttämätöntä neuvonpitoa. (Gerbaudo 2018; Tucker ym. 2017.) Erityisen vaarallinen on sosiaalisen median algoritmeihin sisältyvä mekanismi, joka siirtää ihmisen osaksi samanmielisten joukkoa. Tämä kävi ilmi kokeesta, jossa toimittaja ryhtyi peukuttamaan maahanmuuttoa kritisoivia tekstejä. Pian hän löysi itsensä kuplasta, jossa ”raiskaavat ja pahoinpitelevät maahantunkeutajat olivat käytännössä ainoa puheenaihe maailmassa” (Hämäläinen 2016; vrt. Bruns 2019). Jos dialogille on ominaista omien ennakkoluulojen koettelu, sometodellisuudelle ominaista on ennakkoluulojen sementoiminen horjumattomiksi opinkappaleiksi.

Demokratian kannalta tällainen kuplautuminen on tuhoisaa. Kun kansalaiset ovat jakautuneet erimielisten fraktioihin, keskustelu on vaarassa muuttua kilpahuudoksi, jossa eri ryhmittymät julistavat omia näkökantojaan. Samalla ihmisiä aletaan jakaa ”meihin” ja ”muihin”, jolloin osa tulee syrjäytetyksi yhteiskunnan reunamille. Syrjäytetyt ja itsensä muita huonommaksi tuntevat voivat reagoida kahdella tapaa. He voivat masentua ja jättäytyä

demokraattisten prosessien ulkopuolelle, tai he voivat turvautua väkivaltaan yrittäessään kohentaa omaa asemaansa tai yksinkertaisesti kostaakseen muille kärsimänsä vääryydet. Näin on käynyt esimerkiksi Britanniassa, jossa oikeistopopulistien vihanlietsonnan vastinpariksi näyttää nousseen terroristisiin iskuihin turvautuva islamilainen radikalismi (Thompson 2021). Kun terroritekoihin sitten vastataan asettamalla epäilyksenalaisiksi koko islamilainen yhteisö, muodostuu pahan kierre, jota on tavattoman vaikea katkaista.

Demokratia voi mennä rikki monella tapaa. Siksi ihmisten pitäisi jo ennakoivasti estää kansanvallan mureneminen. Tässä on demokratiakasvatuksella tärkeä osuutensa. Edellä esitetystä käy jo ilmi, että se ei voi rajoittua muusta koulutyöstä irrallisiksi demokratiaprojekteiksi, sillä perusta demokraattiselle kasvulle on luotava kaikissa koulun oppimis- ja opetustapahtumissa. Demokratiakasvatuksen ytimessä on oltava demokraattisen asenteen ja tähän liittyvien valmiuksien edistäminen, ei niinkään kokoustekniikoiden ja vastaavien vaikuttamistaitojen harjoittelu. Oppivelvollisuuskoulun, eri oppilaitosten, vapaan sivistystyön ja yhteiskunnan kokonaisuudessaan on otettava tärkeimmäksi tehtäväkseen turvata kansanvallan jatkuvuus edistämällä eri kansanosien keskinäistä ymmärrystä ja osallistumista yhteiseen päätöksentekoon. Demokratiakasvatuksessa olisi luotava oppimisympäristöjä, jotka mahdollistavat omien ennakkokäsitysten koettelun ja tietoisuuden rakenteiden uudistumisen. Demokraattiseen elämäntapaan liittyviä toimintamalleja ja tapoja pitäisi opetella ihan tavallisessa elämässä kuten kodeissa, kouluissa ja työpaikoilla. (Alhanen & Perhoniemi 2017, 11.) Myös oppilaitoksissa olisi annettava oppijoille päätösvaltaa heitä koskevissa asioissa mukaan lukien opetusjärjestelyt ja -sisällöt. Päätöksentekoon osallistuminen eri tilanteissa kasvattaa oppilaan uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa.

Demokratiassa pitää sietää virheitä, sillä ne mahdollistavat kollektiivisen oppimisen. Kasvatus- ja koulutustilanteissa pitää kunnioittaa kaikkia osallistujia ja suosia kuuntelevaa vuorovaikutusta. Jotta demokratian rapautumisen voisi estää, neuvonpitoon on palautettava siihen kuuluva dialogisuus, jota sosiaalisen median algoritmit ja valeutiset ovat jo monin paikoin vakavasti vaurioittaneet. Meidän on hyvä pitää mielessä, etteivät demokraattista kulttuuria ja elämänmuotoa ylläpitävät taidot ja valmiudet kehity itsestään; juuri siksi on tietoisesti harjoitettava ja opetettava demokratian edellyttämää neuvonpitoa, avointa keskustelua ja argumentointia sekä halua muiden kuuntelemiseen ja ymmärtämiseen (Tomperi 2018).

Tässä teemanumerossa kasvatuksen ja demokratian välistä yhteyttä on valotettu parinkymmenen artikkelin sekä muutaman puheenvuoron ja katsauksen voimin. Kun pyysimme teemanumeroon tekstejä, emme voineet kuvitella, miten innostuneen vastaanoton pyyntömme kasvatuksen tutkijoissa saisi aikaan. Tekstien aihekirjo on poikkeuksellisen laaja. Se ulottuu teoreettisista tarkasteluista demokratian ja kasvatuksen yhteyden ilmenemiseen niin varhaiskasvatuksessa, kotiopetuksessa kuin yliopistossakin. Tarkasteltavana ovat yhdistykset ja puolueet, ajatukset ja kokemukset, unelmat ja kylmät realiteetit. Ei ole unohdettu mennyttä, ei tulevaa eikä nykyhetkeä näiden kahden liittymäkohtana. Tekstit muodostavat jatkumon, jossa näkökulmien vaihtelusta rakentuu enemmän tai vähemmän looginen kokonaisuus. Nyt julkaistut kasvatuksen ja demokratian yhteyttä koskevat kuvaukset ovat kuin elämä itse: näennäisestä satunnaisuudesta kasvaa kokonaiskuva kuin näkymättömän käden ohjaamana.

Lopuksi on tärkeää nostaa esiin näkökanta, joka demokratiakasvatuksen standardiesi-tyksissä tahtoo unohtua. Usein kuulee väitettävän, että politiikka ei enää kiinnosta ihmisiä. Ihmiset eivät siis enää ole sitoutuneet politiikkaan. Mutta onko asia todella näin? Vaikka äänestysprosentit jäävät alhaisiksi, ei tämä tarkoita sitä, että ihmiset eivät pitäisi demokra- tiaa tärkeänä (esim. Gauthier 2003). On näet täysin mahdollista, että ihmisten haluttomuus

sitoutua perinteisiin politiikan vaikuttamiskeinoihin johtuukin siitä, että nykyajan uusliberalismilla kuorutettu demokratia ei ole sitoutunut ihmisiin (Müller 2016, 60). Näin ajateltuna ääri liikkeitä ja niistä ravintonsa imevä populismi eivät ole sinällään mikään ongelma. Nämä ovat pikemminkin merkkejä siitä, että demokratia on jo jollain tapaa mennyt rikki. Itse asiassa ääri liikkeitä voi pitää mittarina, josta on luettavissa edustuksellisen järjestelmämme toimivuus. (Taggart 2000, 115.) Eikä korjaussarjaa pidä etsiä vain koulusta. Niin pitkään kuin harjoitettu työllisyyspolitiikka, kurjistuva palvelutarjonta, pseudotieteellisesti perusteltu johtamistapa ja epäonnistumista tuottava koulutusjärjestelmä tyrkkivät ihmisiä yhteiskunnan reunamille, demokratiaa ei voida enää hajanaisilla demokratiakasvatuksen toimenpiteillä pelastaa. Kuten tämän teemanumeron kirjoitukset osoittavat, kyse on paljon laajemmasta asiakokonaisuudesta.

Kirjallisuus

- A.Gt. (nimim.) 1877. Mietteitä kansakoulukysymyksen alalta. *Kirjallinen Kuukauslehti* 12 (8), 169–176.
- Alhanen, Kai & Perhoniemi, Tuukka 2017. *Demokraattinen perintömme*. Tampere: Vastapaino.
- Arola, Pauli 2003. *Tavoitteena kunnan kansalainen. Koulun kansalaiskasvatuksen päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917–1924*. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 191.
- Aula, Maria K. 2021. Eduskunta Suomen poliittisessä järjestelmässä. Teoksessa Saukkonen, Pasi (toim.), *Suomen poliittinen järjestelmä* [www-lähde]. < <https://blogs.helsinki.fi/vol-spj/eduskunta/> > (Luettu 29.10.2021).
- Binding, Linda L. & Tapp, Dianne M. 2008. Human understanding in dialogue: Gadamer's recovery of the genuine. *Nursing Philosophy* 9 (2), 121–130. <https://doi.org/10.1111/j.1466-769X.2007.00338.x>
- Bruns, Axel 2019. Filter bubble. *Internet Policy Review* 8 (4). <https://doi.org/10.14763/2019.4.1426>
- Gauthier, Madeleine. 2003 The Inadequacy of Concepts: The Rise of Youth Interest in Civic Participation in Quebec. *Journal of Youth Studies* (6) 2, 265–276. <https://doi.org/10.1080/1367626032000138255>
- Gerbaudo, Paolo 2018. Social media and populism: An elective affinity? *Media Culture & Society* 40 (5), 745–753. <https://doi.org/10.1177/0163443718772192>
- Granbom-Herranen, Liisa 2021. Oppivelvollisuus vai oppioikeus? *Koulu ja menneisyys. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian vuosikirja* vol. 58, 130–153. <https://doi.org/10.51811/km.102467>
- Hämäläinen, Veli-Pekka 2016. Ihmiskoe Facebookin vihakuplassa. *Yle Uutiset, Kotimaa*, 12.6.2016 [www-lähde]. < <https://yle.fi/uutiset/3-8944708> > (Luettu 29.10.2021).
- Jalava, Marja 2011. Kansanopetuksen suuri murros ja 1860-luvun väittely kansakoulusta. Teoksessa Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.), *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 74–94.
- Maletz, Donald 2002. Tocqueville's tyranny of the majority reconsidered. *The Journal of Politics* 64 (3), 741–763. <https://doi.org/10.1111/1468-2508.00148>
- Müller, Jan-Werner 2016. *What is populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Suodenjoki, Sami 2012. Kansalaisyhteiskunnan ja Suomen ideat, liikkeet ja julkisuudet ennen vuotta 1917. Teoksessa Paakkunainen, Kari (toim.), *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*. Helsingin yliopisto, Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 1012:1, 53–74.
- SVT 1917. *Eduskuntavaalit vuonna 1917*. Suomen virallinen tilasto 29:8, 40–44.
- Taggart, Paul 2000. *Populism*. Buckinham: Open University Press.
- Thompson, Taryn 2021. Is there a relationship between right-wing populism and radicalisation to Islamic extremism in the UK and, if so, what is the nature of this relationship. *Journal of Global Faultlines* 8 (1), 34–49. <https://doi.org/10.13169/jglob-faul.8.1.0034>
- Tomperi, Tuukka 2018. Demokraattisen keskustelun ja kriittisen ajattelun taidot. Teoksessa Rautiainen, Matti (toim.), *Kohti Parempaa demokratiaa. Euroopan neuvoston demokraatiakulttuurin kompetenssit kasvatuksessa ja opetuksessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 20–27.
- Tucker, Joshua, Theocharis, Yannis, Roberts, Margaret & Barberá, Pablo 2017. From liberation to turmoil: Social media and democracy. *Journal of Democracy* 28 (4), 46–59. <https://doi.org/10.1353/jod.2017.0064>
- VPJ 26/1906. *Suomen Suurruhtinaanmaan Valtiopäiväjärjestys*. Nikolai II:n allekirjoittama Pietarhovissa 7 (20) päivänä heinäkuuta 1906.

KT Risto Ikonen työskentelee yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopiston Filosofisessa tiedekunnassa.

KL Juhani Tähtinen toimii erikoistutkijana Turun yliopiston kasvatustieteen laitoksella.

FT Jyrki Hilpelä on täysin palvellut yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopistosta.